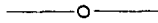

érezte meg a költők titokzatos érzésével.

A harmincéves háborúról írt műve nem áll az előbbinek magaslátán.

Elérve a teljes lelki érettséget a história által, 1796-tól kezdve ismét költő lett, de a historikus nem tagadta meg magát. Ekkor írta örökszép historiai drámáit, melyek a költői szépségek mellett történelmet is tanítanak. Díszhely illeti meg őt a német historiográfiában. A történelmi munkásságot szabadon választott iskolának tekinthetjük, útnak nagy történelmi drámái felé, melyeket ifjúkori drámáival ellentétben teljes objektivitás jellemez.

4. Jakob Károly: A főnév neme a verbászi német nyelvjárásban.

A genus szempontjából nyj.-unk sok eltérést mutat az ufn. irodalmi nyelvtől; I. Lindenschmidt: A verbászi német nyj. alaktana, 1. §. Az ott felsorolt eltérések számát értekezésem mintegy 60-nál szaporítja, bár nem veszi fel az eltérések közé az ilyen világos továbbképzéseket, mint pl. s *kravatl* die Kravatte, s *tsikaretl* die Zigarette stb., mivel ezek új képzőjüknek megfelelő nemet kaptak a nyj.-ban.

A genusváltozás magyarázatában e munka lényegileg a V. Michel¹⁾ és az A. Polzin²⁾ által megállapított elveket alkalmazza a nyj.-ra. Az eddigi nyj.-tanulmányok keveset törődtek a nembeli eltérések magyarázatával. L. is csak néhány negatív természetű okra utal, de nem ad feleletet arra, hogy már a kfn., illetőleg a régi ufn. nyelv is feltünteti ugyanazt a nemet, de a régi állapot megőrzését nem támogatja semmivel. Talán ez indíthatta Huss Richárdot arra, hogy L. munkájának ismertetésében (Afd. A. 36., 24.) más magyarázatot kíséreljen meg. Ő u. i. egyes szavaknál francia hatás lehetőségére figyelmeztet. Értekezésem azonban kétséget kizáróan kimutatja, hogy ilyen hatásról nem lehet szó.

¹⁾ Zum Wechsel des Nominalgeschlechtes im Deutschen. Strassburg, 1899.

²⁾ Geschlechtswandel der Substantiva im Deutschen. Hildesheim, 1903.

A genusváltozás magyarázatánál két kérdésre kell feleletet adni: 1. miért jön létre valamely szó nemében az ingadozás? (negatív ok); 2. milyen elvek szerint történik az új genus választása? (pozitív ok). Ez utóbbinál főtényező az associatio, amely a szóknak vagy alakja, vagy jelentése következtében lép fel.

A negatív okok közül talán a legfontosabb az, hogy nyj.-unkban teljesen hiányzik a nembeli megkülönböztetés a határozatlan névelő (valamint a birtokos névmás) egyszámú alany- és tárgyesetében. Így egyformán mondják *a man*, *a frā* stb. az ufn. *ein Mann* — *einen M.* és *eine Frau* helyett.

A pozitív tényezők főcsoportjába azok az esetek tartoznak, amikor a bármilyen szempontból rokon elnevezések hatnak egymás genusára. E rokonság lehet alakí és jelentésbeli. Az első esetben vagy teljesen azonos alakúak (pl. *tī šāl* der Shawl és *die Schale*), vagy csak rokonhangzásúak, amikor is vagy maguk a tőszók rokonhangzásúak (pl. *tə harn* das Horn ~ *tə tarn* Dorn, *tə tharn* Turm, *tə tsarn* Zorn, stb.), vagy pedig a szavak egyforma, ill. ilyennek vélt képzésűek. Itt külön, gazdag csoportot alkotnak az *a* (-en) végződésűek.³⁾ E végződés eredetileg a régi n-deklinációhoz tartozó főnevek függő eseteiből került a nominativusba, még pedig csakis a hímneműeknél és itt is csak a dologneveknél. Az élőlényt jelentőknél ez nyilván azért nem történt meg, mivel ezek már jelentésükben bírják a hímnem jellegét, míg a dologneveknél e nemnek valami külső jelét is szükségesnek érezte a nyelv, hogy azt megőrizhesse. Hogy mennyire igaz volt a nyelvérzéknek ebben, bizonyítja az, hogy az irodalmi nyelvben több idetartozó főnév átpártolt a nőnemhez (pl. *die Backe*, *die Sparre* stb., a szabályos: *der Backen*, *der Sparren* stb. helyett). Nyelvjárásunk már most itt a régi állapotnak megfelelően a hímnemet őrizte meg a nominativusba hatolt *-e* végződéssel; pl. *te pakə* (kfn. *backe swm.*), *tə šparə* (kfn. *sparre swm.*), *tə štrēmə* (kfn. *streime swm. stm.*), stb. Ez utóbbiból egy másik tanulságot is meríthetünk. Ha u. i. a régi nyelvben hímnemű erős és gyenge alakok találhatók egymás mellett, nyj.-unk az *-ə* végződés kedvéért a gyengét őrizte meg. Ilyenek pl. még: *tə švērə* Paul D. Wb.: *der*

³⁾ Nem számítván ide a főnévként használt infinitívusokat.

Schwär(n), die Schwäre, kfn. swër stm. swëre swm.; — *te lēma* Lehm, ófn. leim stm. (ennek megfelelője az úfn. szó), ófn. leimo swm. (ebből lett a mi szavunk); stb.

Kitűnik már az eddigiekből is nyj.-unknak az *-ə* „suffixum” iránt tanúsított hajlama. Természetes tehát, hogy a himnemű gyenge alakot tartotta meg akkor is, ha a régi nyelvben különböző nemű ilyen alakok találhatók egymás mellett. Ezért himneműek nyj.-unkban pl. ezek: *tə fōnə* die Fahne (kfn.: stswf. swm.); — *tə šolə* die Scholle (ófn.: stf. swm., kfn.: swf. swm.); — *tə tīlə* die Diele (kfn.: stswf. swm.); — *tə volkə* die Wolke (kfn.: stm. stswf. swm.); stb. Itt tehát az úfn. és a nyj. szavai nemcsak genusban, hanem *alaki leszármazásban is* különböznek egymástól.

Lehetséges azonban, hogy nem minden esetben forog fenn közvetlenül a régi állapot megőrzése. Egyes főnevek u. i. (pl. *šola*, *volkə*) leginkább csak többesszámban használatosak; amikor azután a feledésbe ment singuláris használatának szüksége előállott, önállóan is képezhetett a nyj. új egyesszámú alakot. Mivel már most a nép megszokta az ilyen párokat: *tə palkə* (sg.) *tī. palkə* (plur), stb., a nyelv magától is juthatott a régi állapottal egyező eredményre. Ám éppen ebben ismerjük fel megint a régi hagyomány továbbélését, mert hiszen a nyelv enélkül nőnemű alakot is alkothatott volna.

Miután így az *-e* végződés valósággal himnemképzővé lett, emiatt lettek himneműek pl. ezek: *tə mōde* die Mode; — *te tinte* die Tinte; — *tə vampe* die Wampe; — *tə tsājχə* das Zeichen; továbbá: *tə ekə* der Zipfel, die Ecke, das Eck'; — *tə fianke* die Flanke; — *tə klōvə* die Klaue; — *tə mōle* das Mal, jegy; — *tə šlapə* die Schlappe; — *tə štītsə* die Stütze; stb.

Ez az *ə* végződés okozta továbbá nyj.-unk sok magyar (és szerb) jövevényszavának himnemét. Amikor u. i. ezek a, o, e hangokra végződnek, a nyj. e hangokat *ə*-re változtatta. Ilyen magyar jövevények: *tə puntə* < bunda (támogatták: *te mantl*, *tə vintərok*); *tə pustə* die Puszta; *tə talkə* < talyiga (támogatta: *tə šupkharχ* Schiebkarren); *tə vikə* < bika (ezt természetesen neme is támogatta).

Egy másik himnemű jellegű képzője a nyelvnek az *„r”* > — er. Ezért himneműek pl. a következő r-végű főnevek: *tə putr*

die Butter, *tə rūdr* das Ruder, *ts štejar* die Steuer, *tə trauer* die Trauer, *tə tarɣnanr* das Durcheinander.

Szabályosan *-er* képzővel alakult a nyj.-ban és ezért hímnemű: *tə hājšrekr* (die Heuschrecke), amely úgy viszonylik az ófn. hewiscrekko alakhoz, mint fordítva a nyj.-i *pek* (> ófn. bëcko) az úfn. Bäcker alakhoz.

Áttérhetünk a jelentés hatására. Rokon vagy ellentétes jelentésű szavak könnyen társulnak egymással, s így csak természetesen, hogy hathatnak egymás nemére is. Az alak és a jelentés hatása (amint azt már egyes esetekben láttuk is) sokszor együttesen lép fel, egymást erősítve.

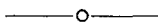
Ez a szó: *tə lōp* (das Lob) bizonyára az ellentétes értelmű *te tādł* (der Tadel) hatása alatt hímnemű (bár a kfn.-ben is előfordult a masc. a neutr. mellett).

A rokonértelműek hatására számos példa van, itt csak néhányat említünk: *s fotokrafī* (die Photographie) ~ *s pilt* (Bild); — *s jauzn* (die Jause), *s ims* (der Imbiss) ~ *s esə* (Essen), *s frištik* (Frühstück), *s mitāk-*, *s nāxtesə* (Mittag-, Nachessen); — *s khanāl* (der Kanal) ~ *s vasr* (Wasser); — *tilavōr* (das Lavoir) ~ *ti (veš-)-šis!* (Waschschüssel); — *s otkolum* (eau de Cologne f.) ~ *s vasr* (Wasser); — *s sax* 'die Sache' = mindennemű tárgy, vagyon ~ *s fəmə* (Vermögen), *s tin* (Ding), *s tseix* (Zeug). Igen gyakori gyűjtő értelmű összetételekben, ahol sokszor *-tseix* és *-tins* szavakkal helyettesíthető: *prentsax*, *prentseix*, *prentins* = Brennmaterial; *tintəsax*, *š:eiptsəix* Schreibzeug; *petsax*, *petseix* Bettzeug stb.; — *ti saft* (der Saft) ~ *ti pri* (Brühe); — *tə tax* (das Dach) ~ *tə hūt* (Hut), *tə khop* (Kopf), *te tekl* (Deckel); *tə špeixr* (Speicher = Dachboden), *tə kevl* (Giebel), *tə rāfank* (Rauchfang); — *tə tātum* (das Datum) ~ *tə tāk* (Tag); — *tə tšokalat* (die Chokolade) ~ *tə tsukr* (Zucker); stb.

Munkám célja — talán e rövid kivonatból is kitetszőleg — az volt, hogy a nyj.-ban a genus kérdését általánosabb, lélektani szempontból megvilágítsa és a genus változását egységes szempontból magyarázza. Ez általános szempontot szolgálták a rokon németországi nyj.-okkal való egybevetések, ami e rövid kivonatból, sajnos, elmaradt. Az egyes nemi sajátágoknak nagy elterjedtsége azt mutatja, hogy itt általános, lélektani mozzanatoknak kellett közrehatniok. Sokszor pedig csak kisebb területre szorítkozik valamely jelenség, aminek oka ama

közös sajtóságokban rejlik, amelyeknél fogva e vidékek nyelve más tekintetben is egységes csoportként lép fel.

A fentiek után is maradnak még megoldatlan kérdések; nehéz volna pl. minden esetben feleletet adni erre a kérdésre: miért hat egyszer az alaki tényező, holott máskor látszólag ugyanolyan külső feltételek mellett a jelentés érzeteti hatását? Am ilyen bizonytalanságok más téren is vannak. Mindaddig, míg a lélektan nem ismeri pontosabban az asszociáció törvényeit, megelégedhetünk azzal, ha a fentebbi elvek alkalmazásával a genusváltozásokat egységes szempont alá foglalhatjuk és e látszólagos zavarba rendet hozhatunk.

5. Kónya Sándor: Az oktató mese története a magyar irodalomban. 1921.

Kónya Sándor karcagi ref. főgimnáziumi tanár, akinek több értekezése (*A két Kisfaludy*. Karcag, 1908. — *A legújabb irodalom káros szélsőségeiről*. Nagyenyed, 1910.) nyomtatásban is megjelent s már bölcsészethallgató korában kari pályadíjat nyert egyetemünkön „*Imre Sándor élete és munkái*“ c. dolgozatával, ebben a terjedelmes, több mint 300 oldalra terjedő művében a magyar oktató mese történetének csak *egy részét* dolgozta ki.

A *Bevezetés* a célkitűzéssel foglalkozik, rámutatva a feladat megoldásának nehézségeire. Ezután rövid áttekintést nyújtva az oktató mese történetének irodalmáról, rátér tulajdonképeni tárgyára, a történetre. A kódexek és prédikációk meseanyagán kezdi s bőven szól Temesvári Pelbártnak prédikációba szőtt meséiről. Az időrendtől eltérve, itt szól Taxonyi János vallási-erkölcsi irányú műve meséiről is. Röviden megemlítve „Salamon és Markalf“-ot, „Pontianus“-t és a „Hármas Istoriá“-t, s a keleti mesegyűjtemények magyar származékait ismerteti s dolgozatának ez a része (a *Horologium Turcicum*, Báji Patai S., Cegei Névtelen átdolg.) egész értekezéssé szélesedik (48—110.) l.). Ezután a régi magyar irodalomra tér ismét vissza s részletesen ismerteti Pesti Gábor, Heltai Gáspár és a „Magyar Esopusok“ meséit, különös figyelmet fordítva mindenütt a forráskutatásra.